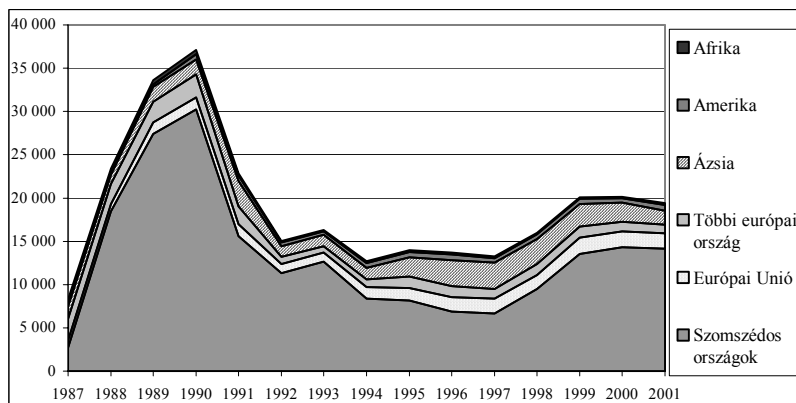

A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBÓL ÉRKEZŐ BEVÁNDORLÓK BEILLESZKEDÉSE MAGYARORSZÁGON¹

GÖDRI IRÉN

Bevezetés

Az európai migrációs folyamatok sajátos szeletét képezi néhány etnikai kisebbségnek a saját anyaországába történő migrációja. Többnyire a kelet-európai országokból – elsősorban a volt Szovjetunióból és Romániából – Németországba kivándorló németek, Izraelbe kivándorló zsidók, továbbá a „visszatérő” görögök, olaszok, ingriai finnek példáival találkozhatunk a nemzetközi szakirodalomban. A magyarországi bevándorlás jelentős része szintén ebbe a kategóriába sorolható: 1987 és 2001 között a bevándorlók mintegy 70%-a a szomszédos országokból (főként Romániából, Ukrajnából és a volt Jugoszláviából) érkezett, túlnyomó többségük az ott élő magyar kisebbségek köréből². A legnagyobb hulláma a környező országbeliek bevándorlásának 1989–1990-ben volt, az exodus-szerű romániai kivándorlás következtében, ezt követően számuk és egyben arányuk is visszaesett, majd 1998-tól újra növekedésnek indult (I. ábra)

I. A Magyarországra érkező bevándorlók a kibocsátó hely szerint (1987–2001) *Immigrants into Hungary by the place of origin (1987–2001)*

Forrás: Magyar Demográfiai Évkönyvek

¹ A tanulmány *A magyarországi bevándorlás okai és következményei* c. NKFP 5/0084/2002 számú kutatási projekt támogatásával készült.

² Az előzetes adatok szerint a 2002-es évben a bevándorlók 75%-a érkezett a szomszédos országokból.

A nemzetközi vándorlás e típusát gyakran az etnikai migráció kategóriájába sorolják (lásd: *Giorgi et al.* 1992; *Fassmann – Münz* 1995; *Brubaker* 1998; *Okólski* 1998; *Kyntaja* 1999), annak ellenére, hogy mind gazdasági szempontok, mind kapcsolathálózati hatások érvényesülnek a létrejöttében. A 2001-ben Magyarországon bevándorló státust szerző környező országbeliek reprezentatív mintáján készült felmérésben³ a megkérdezettek 92%-a volt magyar nemzetiségű. Az ő esetükben az etnicitás mint a migrációs döntést elősegítő és magát a migrációt megkönnyítő kapcsolati és kulturális tőke volt jelen a folyamatban. Azonban a tényleges motiváló szerepe – amely főleg a kisebbségi lét elutasításában és kisebb mértékben az etnikai konfliktusok, illetve etnikai diszkrimináció taszító hatásában fejeződött ki – csak egy szűkebb csoportnál volt elsődleges (*Gödri* 2004).

Ezzel együtt az a tény, hogy a bevándorlók zömének nemzetisége, anyanyelve, valamint történelmi és kulturális hagyományai megegyeznek a fogadó népességével, egyértelműen megkülönbözteti őket az országba érkező külföldiek más csoportjaitól és az új környezetben szerzett tapasztalataikra, valamint beilleszkedésük sikerességére is rányomja bélyegét. E tanulmány a beilleszkedési folyamat néhány dimenzióját elemzi a vizsgált populáció esetében az említett kérdőíves vizsgálat eredményei alapján, rávilágítva a különböző szocio-demográfiai csoportokon belül tapasztalható eltérésekre, valamint a beilleszkedést meghatározó tényezőkre.

Az empirikus eredmények bemutatása előtt röviden áttekintjük a beilleszkedés fogalmának különböző megközelítéseit, a magyarázatában alkalmazott elméleti modelleket, majd felvázoljuk azt az értelmezési keretet, és azokat a dimenziókat, amelyekben az általunk vizsgált csoport beilleszkedése megragadható.

Elméleti megközelítések és modellek a beilleszkedés vizsgálatában

A bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában hosszú ideig az *R. Park* névéhez fűződő *asszimilációs modell* volt az uralkodó paradigma, amelyet – az amerikai bevándorlás kapcsán – az „olvasztótégely teoretikusainak” nevezett csoport képviselt. Eszerint a különböző kultúrájú népek kapcsolatba kerülése versenyen és konfliktuson keresztül történő alkalmazkodáshoz, majd asszimilációhoz vezet, ami az etnikai és kulturális identitás elvesztésével és ezáltal a fogadó társadalomba való teljes beolvadással jár. Az asszimiláció tehát ebben a megközelítésben egy ún. akkulturációs folyamatot is feltételez, melynek során a

³ A *Bevándorlók* c. vizsgálatra 2002 nyarán a Népszéktudományi Kutató Intézet említett kutatási projektjének keretében került sor. A bevándorlók szocio-demográfiai összetételének leírását *Tóth Pál Péter* jelen kötetben szereplő tanulmánya tartalmazza.

bevándorlók kultúrája változik, azaz beleolvad a fogadó kultúrába és ez a beilleszkedés ára. Park lineáris folyamatnak tekintette az asszimilációt és úgy vélte, hogy – bár eltérő gyorsasággal és könnyedséggel zajlik – elkerülhetetlen következménye a különböző etnikai háttérű csoportok bevándorlásának (Park 1928).

Néhány évtizeddel később Gordon kiterjesztette az asszimiláció fogalmát, különböző szakaszait különböztetve meg, így a kulturális asszimilációt – amely a nyelv, a vallás és egyéb kulturális jellemzők adoptálása mellett a fogadó társadalom értékrendjének és életmódjának az átvételét is jelenti –, a strukturális asszimilációt – azaz a fogadó társadalom intézményeibe és társadalmi struktúráiba való sikeres beépülést –, valamint az azonosuló asszimilációt. Nem tekintette eleve elrendeltnek az asszimilációt, mondván, hogy a folyamat elakadhat, pl. az akkulturációt nem feltétlenül követi a többi szakasz, de úgy vélte: ha a strukturális beilleszkedés is végbemegy, akkor elkerülhetetlen a teljes beolvadás (Gordon 1964; Schmitter Heisler 1992).

A '60-as évek végétől az egyetlen kimenetelt feltételező asszimilációs modell fokozatosan a háttérbe szorult és átengedte helyét a beilleszkedési folyamat több lehetséges kimenetelével számoló *integrációs modellek*nek. A figyelem a bevándorlókról és azok adaptációjáról a bevándorlók és a fogadó társadalom közötti interakcióra irányult, szem előtt tartva a fogadó társadalom gazdasági, etnikai, társadalmi rétegzettségét és kulturális sokszínűségét. Míg az asszimilációs modell szerint a bevándorlók alkalmazkodnak egy változatlan befogadó kultúrához, addig az integrációs modell szerint úgy válnak a fogadó társadalom tagjává, hogy közben maguk is alakítják annak kulturális arculatát, megőrizve ugyanakkor saját kulturális identitásukat.⁴ A kulturális- és az etnikai pluralizmus eszméi egyre inkább elterjedtek az integrációs diskurzusokban.

A kulturális szempontok mellett a '70-es, '80-as években a bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában előtérbe kerültek a strukturális, illetve gazdasági szempontok is: a munkaerő-piaci körülmények, az ott zajló verseny, a bevándorlók szakképzettsége, gazdasági aktivitása, társadalmi-gazdasági pozíciója stb. A strukturalista szemléletmód azt hangsúlyozta, hogy a bevándorlók beilleszkedése elsősorban a fogadó társadalom gazdasági és társadalmi struktúráitól függ, a beilleszkedés haszna a bevándorló számára pedig azon múlik, hogy melyik rétegbe történik az integráció (Zhou 1997).

Az új modellek közül több is – bár különböző elméleti megközelítéssel – az „etnikai közösségek” fogalma köré épült. A *közvetítő kisebbségek* elmélete szerint a kiskereskedelmi tevékenység elterjedtsége egyes bevándorló csoportok körében annak köszönhető, hogy rendszeresen kizáródtak a munkaerő-piacról, ugyanakkor erős csoporton belüli szolidaritás és a fogadó társadalomhoz képest nagymértékű társadalmi, kulturális különbözőség jellemző rájuk

⁴ Az integráció kulturális szempontból tehát kétirányú folyamat, amelyből egy új egység születik. A nyilvános szférában (elsősorban az állami intézményekben) ez az új, közös kultúra a meghatározó, a magánszférában a saját hagyományok ápolása (Feischmidt 1997).

(Bonacich 1973; Turner – Bonacich 2001). Az etnikai vállalkozások modellje szintén kiemeli a bevándorlás során szerzett negatív tapasztalatok, illetve diszkrimináció következtében kialakult szolidaritást, mint jelentős erőforrást a csoporttagok számára, továbbá a szocio-kulturális és demográfiai jellemzők, valamint a társadalmi kapcsolatháló szerepét is hangsúlyozza (Light 1984; Portes – Sensenbrenner 1998). Az etnikai vállalkozások a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetben levő bevándorlók számára jelentenek kitörési lehetőséget. A Portes és munkatársai által kifejlesztett *etnikai enklávék* gazdasági modellje is abból indul ki, hogy a bevándorlók – akár képességeiknek, akár a diszkriminációnak köszönhetően – gyakran csak a szekunder munkaerő-piacon⁵ találnak munkát, és társadalmi mobilitási lehetőségeik minimálisak. Számukra az etnikai enklávék jelentenek alternatívát, védelmet nyújtva a szekunder munkaerő-piacon történő kizsákmányolás ellen (Wilson – Portes 1980). Az előbbi két modellel ellentétben az etnikai enklávékra a térbeli koncentráció és a belső rétegzettség jellemző, ugyanakkor gazdaságilag sokszínűek, különböző típusú tevékenységeket tömörítenek (Schmitter Heisler 2000).

A fentiek alapján is érzékelhető, hogy a bevándorlók beilleszkedésének többféle kimenetele lehetséges: beléphetnek a fogadó társadalom elsődleges munkaerő-piacára, a szekunder munkaerő-piacára, valamint az etnikai vállalkozások, etnikai enklávék által biztosított megélhetést is választhatják. Ez utóbbi jelzi, hogy a bevándorló etnikai közösségek jelentős erőforrást (társadalmi tőkét) jelenthetnek tagjaik számára. A granovetteri elvből – a gazdasági cselekvés társadalmi „beágyazódottságából”⁶ – kiindulva Portes és Sensenbrenner (1998) arra a megállapításra jutnak, hogy „a bevándorlók gazdasági sikeressége nagyrészt azoktól a struktúráktól függ, amelyeknek részévé válnak, és különösen saját közösségeik jellemzőitől”. A szerzőpáros a korlátozott szolidaritást és a kikényszeríthető bizalmat nevezte meg a társadalmi tőke két legfőbb forrásának a bevándorló közösségekben.⁷

Hosszabb távon a bevándorlók munkaerő-piaci beilleszkedése nagymértékben kihat mind a társadalmi, mind a kulturális beilleszkedésükre. A társadalom különféle szegmenseibe, és a különféle kulturális miliókba való integrálódás lehetőségét szem előtt tartva fogalmazta meg Portes az ún. *szegmentált asszimiláció* (segmented assimilation) modelljét, amely mind a kulturális, mind a gaz-

⁵ A szekunder munkaerő-piacot az alacsony bérek, rossz munkakörülmények, nagyfokú bizonytalanság és a mobilitási lehetőségek hiánya jellemzi.

⁶ Granovetter szerint a gazdasági cselekvés a személyes kapcsolatok hálójába ágyazódik, azaz befolyásolják a cselekvők személyes kapcsolatait, valamint a kapcsolatháló egészének a szerkezete (Granovetter 1994).

⁷ A korlátozott szolidaritás a közös nehézséggel szembesülő bevándorlók körében felébredő kollektív érzésen – „mi” tudaton – alapul, a kikényszeríthető bizalom pedig arra utal, hogy az egyes csoporttagok jelenbéli vágyaikat alárendelik a kollektív elvárásoknak, számítva azokra a hosszú távú piaci előnyökre, amelyeket a csoporthoz való tartozás biztosít számukra (Portes – Sensenbrenner 1998).

dasági dimenziót figyelembe veszi. Kiindulópontja az volt, hogy a jelenkori bevándorlók és leszármazottaik esetében három lehetséges beilleszkedési minta különíthető el: vagy a fogadó társadalom középosztályába integrálódnak gazdaságilag, fokozatos akkulturáció mellett, vagy az underclass-ba (ami folyamatos szegénységgel jár⁸), vagy pedig a gyors gazdasági integrálódás ellenére megőrzik a bevándorló közösség értékeit és szolidaritását (*Portes – Zhou 1993*).

A különböző beilleszkedési mintákat – a bevándorlók által birtokolt humán tőke és társadalmi tőke mellett – a befogadás kontextusa is meghatározza, így a fogadó ország migrációs politikája, a munkaerő-piaci körülmények, valamint az etnikai közösség megléte illetve helyzete az adott országban. *Portes* a társadalmi struktúra három szintjén – a kormányzati politika, a civil társadalom és közvélemény, valamint a bevándorló (etnikai) közösség szintjén – történő fogadtatás együttes figyelembevételével a beilleszkedés 12 lehetséges kimenetelét különböztette meg⁹ (lásd: *Schmitter Heisler 2000*).

A nemzetközi vándorlás terjedésével és a globalizáció térhódításával a bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában a transznacionális és globális megközelítések is előtérbe kerültek. A *transznacionalizmus modellje* a bevándorlóknak a kibocsátó országbeli közösségekkel fenntartott kapcsolataira épül, rámutatva arra, hogy a mindkét (a kibocsátó és a fogadó) társadalomhoz való egyidejű tartozás ún. *transznacionális közösségeket* eredményez, melynek tagjai egyszerre két országhoz is kötődnek, mind politikai, mind gazdasági és kulturális szempontból és szabadon mozognak a különböző kultúrák és társadalmi rendszerek között. E közösségek a társadalmi tőke fontos forrásai a bevándorlók számára és a lokális és etnikai identitás megőrzésében is fontos szerepet játszanak. (*Schmitter Heisler 2000; Brettel 2000*) A transznacionális vállalkozások számtalan gazdasági, társadalmi és pszichológiai előnnyel járnak és ezáltal sok esetben a normatív adaptációs modellt jelentik egyes bevándorló csoportok számára.

Az alkalmazható értelmezési keret és a beilleszkedés dimenziói a vizsgált csoportnál

A különféle megközelítések és modellek a bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában végső soron azt a folyamatot próbálják leírni, amelynek során a

⁸ Ebben az esetben nagyobb az esélye az etnikai identitás megőrzésének. Az etnicitást az amerikai bevándorlók körében azok a csoportok őrizték meg leghitelesebben, amelyek gazdaságilag marginális helyzetben maradtak (*Steinberg 1994*).

⁹ A kormányzati politika részéről a bevándorlók fogadtatása lehet befogadó, közömbös vagy ellenséges, a civil társadalom és a közvélemény részéről lehet előítéletes, vagy sem, a bevándorló (etnikai) közösség pedig lehet gyenge vagy erős közösség, nagysága és összetétele alapján.

bevándorlók beépülnek a fogadó társadalom – vagy e társadalom különböző szegmenseinek – gazdasági, társadalmi „szövetébe”, és alkalmazkodnak kulturális, társadalmi érték- és normarendszeréhez. A beilleszkedés folyamatának különböző stádiumai vannak, a teljes kívülmaradástól (szegregációtól) a teljes beolvadásig (asszimilációig), és ez a különböző dimenziókon belül eltérő lehet.

Annak függvényében, hogy a bevándorló személyek (illetve csoportok) milyen mértékben sajátítják el a befogadó ország nyelvét, az adott kultúra szabályait, értékeit, mennyire tudnak eligazodni benne, továbbá a fogadó társadalom mely intézményeibe, illetve munkaerő-piacának mely szegmenseibe épülnek be, milyen társadalmi kapcsolataik alakulnak ki a fogadó társadalom tagjaival, a beilleszkedés különböző mintázatai rajzolódnak ki. Látható, hogy a kulturális elem a modellek többségében fontos szerepet játszik a beilleszkedési folyamat értelmezésében: a kulturális és etnikai identitás feladása vagy megőrzése, továbbá az akkulturáció iránya meghatározza a beilleszkedés típusát.

Az általunk vizsgált migrációs folyamatban azonban – ellentétben a nemzetközi vándormozgalom szereplőinek általános esetével – a nyelvi és kulturális alkalmazkodás másfajta értelmezést nyer és nem jeleníthető meg egyértelműen a beilleszkedés mutatójaként. A környező országokból érkező magyar nemzetiségű és anyanyelvű bevándorlók ugyanis e migráció során nyelvi és kulturális szempontból nem egy idegen környezetbe, hanem az ún. „anyaországba” érkeznek: számukra az áttelepedés által éppen a saját anyanyelv szabad használata válik lehetővé (nem csupán a magánszférában, hanem hivatalos helyeken is), továbbá hagyományaik ápolása, kulturális, vallási szokásaik, valamint etnikai identitásuk megőrzése sem ütközik akadályokba, illetve nem vezet a fogadó társadalmon belüli szegregációhoz. Nem csak nyelvi, de kulturális szempontból is a saját kulturális mintáikhoz, hagyományaikhoz sokkal közelebb álló közegbe kerülnek e migráció által, mint amilyen a kibocsátó ország(ok) többségi társadalmaiban körülvette őket.¹⁰

E megfontolások alapján a környező országokból Magyarországra érkező bevándorlók beilleszkedésének vizsgálatában elsősorban a *gazdasági integráció*, valamint a *társadalmi integráció* dimenzióira kerül a hangsúly. Munkaerőpiaci helyzetük, valamint a társadalmi kapcsolataik alakulása mellett ugyanakkor az elégedettség, az otthonosság-érzés, valamint a beilleszkedtség szubjektív megítélése is fontos mutatói az integrációnak, éppen ezért az előbbi dimenziókkal összefüggésben a *pszichológiai adaptáció* néhány elemét is kiemeljük.

Gazdasági integráció

¹⁰ Természetesen itt fontos szempont, hogy a kibocsátó országon belül etnikai szempontból milyen összetételű közösségből érkeztek.

A gazdasági integráció dimenzióján belül a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetét, foglalkozási státusát vizsgáljuk egyrészt a fogadó társadalommal való összehasonlításban, másrészt a saját migráció előtti helyzetükhöz, illetve iskolai végzettségükhöz viszonyítva.

A munkaerő-piaci integráció szempontjából fontos mind a bevándorlók összetételének, mind a migrációs motivációiknak a figyelembe vétele. A humán tőke – életkor, iskolai végzettség, szakképesítés, nyelvismeret – szempontjából minél jobb „adottságokkal” rendelkezik a bevándorlók csoportja, annál jobb eséllyel illeszkedik be a fogadó társadalom megfelelő gazdasági struktúráiba. A vizsgált bevándorló csoport a fenti jellemzők szerinti összetételét tekintve nem volt hátrányos helyzetben a fogadó népességhez képest: fiatal korösszetételének (a megkérdezettek 52%-a volt 35 év alatti) és magas iskolai végzettségének (mintegy 30%-uk volt felsőfokú végzettségű és további 37%-uk érettségizett) köszönhetően nem indultak rossz eséllyel a munkaerő-piaci helykeresés során.

A migrációs motivációk önmagukban is szelekciós tényezőt jelentenek: a gazdasági és szakmai szempontok által motivált migránsok összetétele sokkal előnyösebb, mint az etnikai motivációk vagy a családegyesítés szándéka által vezérelt bevándorlóké: az előbbi csoportok fiatalabb korösszetételűek és magasabb iskolai végzettségűek, mint az utóbbiak (Gödri 2004). Ugyanakkor azok a bevándorlók, akik elsősorban gazdasági helyzetük, életfeltételeik javítása, valamint szakmai lehetőségeik növelése érdekében választották a migrációt, feltehetően motiváltabbak a fogadó ország munkaerő-piacán a végzettségüknek megfelelő – és a bérezés szempontjából sem hátrányos – állást találni.

A bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlásában a migráció során végbement változásokat, valamint a fogadó népesség hasonló megoszlását az 1. táblázat szemlélteti. Látható a foglalkoztatottak¹¹ arányának növekedése és a munkanélküliek arányának csökkenése, aminek következtében a munkanélküliségi ráta (azaz a munkanélküliek aránya a gazdaságilag aktív¹² népességen belül) a migráció előtti 12,8%-os értékről 5,3%-ra csökkent. Ez megközelíti a magyarországi munkanélküliségi ráta 2001. évi munkaerő-felmérés alapján számított értékét (5,7%).

1. A bevándorlók és a fogadó népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása (%)
Immigrants and receiving population by economic activity (%)

Gazdasági aktivitás	Bevándorlók*	Magyarországi
---------------------	--------------	---------------

¹¹ A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet ajánlása szerint a foglalkoztatottak közé soroljuk az alkalmi munkából élőket és a segítő családtagokat (akiket egyébként kvázi-aktívoknak nevezünk), továbbá a nyugdíj mellett kereső munkát végzőket is.

¹² A gazdaságilag aktív népesség a munkaerő-piacon megjelenő népességet, azaz a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes számát jelenti.

	migráció előtt	jelenleg	népesség**
Alkalmazott	41,5	50,0	42,5
Vállalkozó	4,6	7,2	6,4
Kvázi-aktív	2,8	1,3	1,3
Nyugdíjas	23,1	23,7	30,2
Tanuló	14,5	2,1	5,8
Gyes, gyed	1,7	6,6	4,0
Munkanélküli	7,3	3,3	5,4
Egyéb inaktív	4,5	5,8	4,4
	100,0	100,0	100,0
Foglalkoztatott	49,5	58,6	52,4
Munkanélküli	7,3	3,3	5,4
Inaktív kereső	24,2	30,2	32,0
Eltartott	19,0	7,9	10,2
	100,0	100,0	100,0
Aktivitási arány	56,8	61,9	57,8
Munkanélküliségi ráta	12,8	5,3	9,3

Forrás: *Bevándorlók, 2002; **Életünk fordulópontjai, 2001/2002.

A különböző származási országok szerint eltérések figyelhetők meg a foglalkoztatottak és a munkanélküliek arányában. Míg a migráció előtt az Ukrajnában élőknel volt a legnagyobb a munkanélküliség (10,6% a munkanélküliek aránya és 17,8%-os a munkanélküliségi ráta), a vizsgálat idején – a bevándorló státus megszerzését követő évben – a Jugoszláviából érkezetteknel volt a legnagyobb (9,6%, illetve 12,5%), annak ellenére, hogy a foglalkoztatottak aránya az ő esetükben is növekedett. Ezekben az eltérésekben feltehetően a magyarországi munkaerő-piac regionális különbségei is szerepet játszanak, ugyanis a Jugoszláviából érkező bevándorlók jelentős része a Dél-Alföldön telepedett le, míg a Romániából érkezettek – akiknél a munkanélküliségi ráta a vizsgálat idején a legalacsonyabb volt (3,4%) – több mint fele Budapesten és Pest megyében.

A magyarországi lakosság körében mintegy fél évvel a bevándorlók vizsgálata előtt készült reprezentatív felmérés – *Életünk fordulópontjai*¹³ – eredményeivel összehasonlítva a bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlását, látható, hogy nem csak a foglalkoztatottak aránya, valamint az aktivitási arány nagyobb a bevándorlóknál (ami abból is következhet, hogy kevesebb közöttük

¹³ Az *Életünk fordulópontjai* c. társadalmi-demográfiai panel-vizsgálat első hulláma 2001 novemberre és 2002 februárja között zajlott a 18–74 éves népesség 16 394 fős reprezentatív országos mintáján.

a nyugdíjas és a tanuló), hanem a munkanélküliségi ráta is kisebb, mint a fogadó népességen belül.¹⁴

A bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása eltérő a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül (2. táblázat). A munkanélküliek aránya a 40–49 éves korcsoportnál a legnagyobb és kissé átlag feletti az érettséggel rendelkezők, valamint a városokban élők esetében is. A munkanélküliségi rátát illetően még szembeötlőbbek a különbségek: legnagyobb ugyancsak a 40–49 éves korcsoportnál (10,7%) és a városokban élőkénél, de magasabb az átlagosnál az 50–59 éveseknél és a nőknél is. Az iskolai végzettség szerint kevésbé mutatkoznak lényeges különbségek: a két szélső iskolázottsági kategória között alig van eltérés a munkanélküliségi rátában. Összességében elmondható, hogy a 30 év alattiak, a szakmunkás végzettséggel rendelkezők és a Budapesten élők körében fordul elő legkevésbé a munkanélküliség.¹⁵

¹⁴ E felmérés eredményei alapján számított 9,3%-os munkanélküliségi ráta nagyobb, mint a munkaerő-felmérés által mutatott 5,7%, ami a munkanélküliség meghatározásának eltérő fogalmi rendszeréből adódhat. Ugyanakkor az előbbi vizsgálat a 18–74 év közötti népesség körében készült, míg az utóbbi célcsoportját a 15–74 évesek jelentették.

¹⁵ Az eltartottak aránya a 18–29 éves korcsoportban jelentősebb (a tanulók miatt), valamint a 40–49 éves és 50–59 éves korcsoportokban, ahol viszont többnyire háztartásbelieket takar, jelezvén, hogy a munkanélküliek mellett még van egy munkaerő-piacról – szándékosan vagy kényszerből – kiszoruló réteg. Az inaktív keresők a nyugdíjasokat, valamint a gyesen, gyeden lévőket jelenti.

2. A bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül (%)
Immigrants in different social and demographic groups by economic activity (%)

	Gazdasági aktivitás				Aktivitási arány	Munkanélküliségi ráta
	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott		
<i>Nem</i>						
férfi	70,0	3,3	22,1	4,7	73,3	4,4
nő	50,3	3,3	36,1	10,3	53,6	6,1
<i>Korcsoport</i>						
18–29	74,2	3,0	12,2	10,7	77,2	3,8
30–39	80,3	3,7	9,7	6,3	84,0	4,4
40–49	78,4	9,5	2,6	9,5	87,9	10,7
50–59	36,6	2,4	47,6	13,4	39,0	6,2
60–	2,9	0,0	94,7	2,4	2,9	0,0
<i>Iskolai végzettség</i>						
max. alapfokú	24,2	1,5	57,6	16,7	25,7	5,8
szakmunkásiskola	56,2	2,4	37,0	4,3	58,6	4,1
érettségi	63,8	4,0	23,6	8,6	67,8	5,9
felsőfokú	69,4	3,7	21,2	5,7	73,1	5,1
<i>Településtípus</i>						
főváros	66,9	1,9	24,5	6,7	68,8	2,7
megyei jogú város	64,7	5,3	22,5	7,5	70,0	7,6
egyéb város	55,0	4,0	32,2	8,9	59,0	6,7
község	51,3	2,8	37,4	8,5	54,1	5,2
%	58,6	3,3	30,2	7,9	61,9	5,3

Ha az aktivitási arányt és a munkanélküliségi rátát korcsoportos bontásban is összehasonlítjuk a fogadó népességen belüli megfelelő arányokkal (3. táblázat), azt tapasztaljuk, hogy az 55 év alatti bevándorlók valamennyi korcsoporton belül nagyobb arányban jelennek meg a munkaerő-piacon, mint a fogadó népesség hasonló korú tagjai, az 55 év felettiak viszont jóval kisebb arányban. Ez utóbbiak nagy része (közel 90%-a) nyugdíjas, ami arra utal, hogy az idősebbek (55 év felettiak) közül azok választották a migrációt, akik már kiléptek a munkaerő-piacról.

3. *Aktivitási arány és munkanélküliségi ráta korcsoportos bontásban a bevándorlók és a magyarországi népesség körében*
Ratio of working and unemployed population (%) in the immigrant and Hungarian population by age groups

Korcsoport (év)	Bevándorlók*		Magyarországi népesség**	
	aktivitási arány, %	munkanélküliségi ráta, %	aktivitási arány, %	munkanélküliségi ráta, %
20–24	63,7	3,4	56,3	9,5
25–29	83,2	4,0	75,7	7,0
30–39	84,0	4,4	80,1	5,4
40–54	85,0	10,4	75,8	4,3
55–59	17,7	0,0	37,5	3,1
60–74	3,3	0,0	4,6	2,1

Forrás: *Bevándorlók, 2002; **Munkaerő-felmérés, 2001.

Megjegyzés: A munkaerő-felmérés eredményeinek bemutatásánál alkalmazott korcsoportos bontást alkalmaztuk (lásd: Munkaerő-felmérés idősorai 1992–2001, Budapest: KSH, 2002).

Ugyanakkor a munkanélküliség a 40 év alatti bevándorlóknál kisebb, mint a fogadó népesség megfelelő korcsoportjaiban (legszembevetőbb a különbség a 20–24 éveseknél), viszont a középkorúak (40–54 évesek) esetében kiugróan magas (10,4%-os a munkanélküliségi ráta, szemben a fogadó népesség hasonló korcsoportján belüli 4,3%-al), jelezvén, hogy ez a korcsoport szembesült leginkább nehézségekkel a munkaerő-piaci beilleszkedést illetően.

A gazdasági aktivitás struktúrájának pozitív változása (foglalkoztatottak arányának növekedése és a munkanélküliek arányának csökkenése) mögött jelentős *státusok közötti mozgás* húzódik (4. táblázat). A migráció előtt foglalkoztatottak több mint egyötöde kilépett a munkaerő-piacról (a kilépők fele munkanélküli vagy eltartott lett), a munkanélküliek többségének (71,6%-ának) viszont sikerült munkát találnia és 10,8%-uk inaktív kereső lett. Szintén belépett a munkaerő-piacra a korábban eltartottak (zömében tanulók) 70%-a. Az inaktív keresők – többnyire nyugdíjasok – túlnyomó többségének nem változott a státusa, az ő esetükben viszont nem is beszélhetünk munkaerő-piaci integrációról.

4. A bevándorlók jelenlegi gazdasági aktivitása a migráció előtti státus szerint (%)

(kilépési arányszámok)

Present economic activity of the immigrants by their status before the migration (%), (rates at departure)

Gazdasági aktivitás migráció előtt	Gazdasági aktivitás jelenleg				Összesen	
	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott	%	N
Foglalkoztatott	78,1	5,2	11,1	5,6	49,5	502
Munkanélküli	71,6	5,4	10,8	12,2	7,3	74
Inaktív kereső	6,1	0,0	90,6	3,3	24,2	244
Eltartott	70,0	1,6	10,0	18,4	19,0	190
Együtt	58,6	3,3	30,2	7,9	100,0	1010

Az elmozdulások alapján a megkérdezettek mintegy 6,5%-áról mondható el, hogy a gazdasági aktivitás szempontjából rosszabb helyzetbe került: kiszorult a munkaerő-piacról, vagy inaktív kereső státusát „cserélte” eltartott státusra.

A munkaerő-piacról kiszorulókkal mellett a beilleszkedést illetően azonban azok is hátrányos helyzetben vannak, akik foglalkozás szempontjából kerültek alacsonyabb státusba a migrációt követően, vagy az iskolai végzettségükhöz képest alulfoglalkoztatottak.

A bevándorlók csoportján belül a gazdaságilag aktív népesség foglalkozási struktúráját vizsgálva a migráció előtt és jelenleg (5. táblázat), megfigyelhető, hogy a migrációt megelőzően a szakmunkások aránya nagyobb volt (35%), a betanított és segédmunkásoké kisebb (13,5%), mint a jelenleg aktívak közt. Az egyéb foglalkozási csoportok arányában nincs lényeges eltérés a két időpontban.

5. Az aktív keresők foglalkozási csoportok szerinti megoszlása a bevándorlók és a fogadó népesség körében (%)

Distribution of working population by occupational groups in the immigrant and native population (%)

Foglalkozási csoportok	Bevándorlók*		Magyarországi népesség**
	migráció előtt (N = 489)	jelenleg (N = 583)	
Értelmiségi, vezető	26,0	24,9	20,8
Egyéb szellemi	15,9	13,5	16,8
Önálló iparos, kereskedő	8,2	9,8	11,0
Szakmunkás	35,0	27,3	27,7
Betanított és segédmunkás	13,5	23,4	22,3
Gazdálkodó, mezőgazdasági munkás	1,4	1,0	1,4

Forrás: *Bevándorlók, 2002; **Életünk fordulópontjai, 2001/2002.

Ha a fogadó népesség foglalkozási struktúrájával vetjük össze a bevándorlókét, szembeötlő a hasonlóság: mindössze a vezető, értelmiségi réteg van kissé nagyobb, az egyéb szellemi foglalkozásúaké pedig kisebb arányban képviselve a bevándorlók közt, az egyéb kategóriák aránya megegyező.

Nemek szerinti bontásban vizsgálva az aktív keresők foglalkozásszerkezetét a bevándorlók és a fogadó népesség körében (6. táblázat), azt tapasztaljuk, hogy a vezetők és értelmiségiek együttes aránya csak a férfiak esetében nagyobb a bevándorlók közt, ami a felsőfokú végzettséggel rendelkezők magas arányának köszönhető e csoporton belül¹⁶. Az egyéb szellemi foglalkozásúak kisebb aránya a bevándorlóknál pedig főként a nők esetében hangsúlyosabb.

6. *A foglalkozási csoportok nemek szerinti bontásban a bevándorlók és a fogadó népesség körében (%)*
Occupational groups by sex in the immigrant and native population (%)

Foglalkozási csoportok	Bevándorlók*		Magyarországi népesség**	
	férfi	nő	férfi	nő
Értelmiségi, vezető	27,2	23,0	19,5	25,7
Egyéb szellemi	7,4	19,8	10,2	28,1
Önálló iparos, kereskedő, szolgáltató	9,4	10,2	12,4	6,1
Szakmunkás	33,6	20,7	34,7	15,8
Betanított és segédmunkás	21,1	25,6	21,2	23,7
Gazdálkodó, mezőgazdasági munkás	1,3	0,7	2	0,7

Forrás: *Bevándorlók, 2002; **Életünk fordulópontjai, 2001/2002.

Az önállóként dolgozók aránya a bevándorló férfiaknál nem éri el a fogadó népességen belüli hasonló arányt, a nők esetében viszont meghaladja. Érdemes megemlíteni, hogy mind a férfiaknál, mind a nőknél az önálló többsége kereskedő. A fizikai foglalkozásúak arányait tekintve, látható, hogy csupán a nők esetében mutatkozik némi eltérés a fogadó népességen belüli arányokhoz képest, és elsősorban a szakmunkások aránya magasabb valamelyest.¹⁷

A csoport egészét tekintve tehát elmondható, hogy *a környező országokból érkezett bevándorlók nem kerültek marginális helyzetbe a magyarországi munkaerő-piacon*. Ebben az életkor és iskolai végzettség szerinti összetételük mel-

¹⁶ A bevándorló férfiak 35%-a, a nők 25%-a rendelkezett felsőfokú (főiskolai vagy egyetemi) végzettséggel, ám ha a jelenleg aktív keresők csoportját tekintjük, akkor ez az arány 37% a férfiaknál és 32% a nőknél.

¹⁷ A 2000-ben végzett életmód/időmérleg vizsgálat a szakképzetlen munkások nagyobb arányát jelzi a magyarországi népességen belül: 26% a férfiak és 28,2% a nők körében (*Társadalmi helyzetkép, 2002:215*), ami meghaladja a bevándorlóknál mutatkozó 21, illetve 25,6%-ot.

lett minden bizonnyal az a *szimbolikus tőke* is szerepet játszott, amellyel az azonos anyanyelv és nemzetiség következtében rendelkeztek¹⁸, továbbá az a *kapcsolati tőke*, amely – Magyarországon élő családi, rokoni, baráti kapcsolataik révén – már a migrációt megelőzően is jellemezte a bevándorlók jelentős részét¹⁹. Ez utóbbi tényleges hatékonysága abban is megmutatkozott, hogy a munkaerő-piacon elhelyezkedni kívánó bevándorlók több mint a fele (53,5%) számolt be arról, hogy segítségben részesült a munkahely keresése során (a segítségnyújtók fele korábban bevándorolt személy volt, 45%-a pedig magyarországi születésű). Azoknak, akiknek sikerült elhelyezkedniük kétharmada állította, hogy személyes kapcsolata révén találta az első rendszeres munkáját és a kapcsolatszemélyek közt egyenlő arányban voltak a családtagok/rokonok, a barátok és az ismerősök. A kapcsolati tőke szerepe a munkaerő-piaci beilleszkedés során nem csak a posztmigrációs életút kezdeti szakaszában érhető tetten: azok a munkavállalók, akik a vizsgálat idején már nem az első munkahelyükön dolgoztak hasonló arányban (62,5%) említették, hogy személyes kapcsolataik által találták az újabb munkahelyet is.

Azonban a beilleszkedés megítélése szempontjából lényegesek azok az elmozdulások is, amelyek – akárcsak a gazdasági aktivitási státusok tekintetében – a foglalkozási státusok között végbementek. Ha megvizsgáljuk a migrációt megelőző 6 hónapban foglalkoztatott személyek jelenlegi foglalkozását a korábbi foglalkozási csoportok szerint, azt tapasztaljuk, hogy az értelmiségi, vezető foglalkozásúak 56%-a, az egyéb szellemi foglalkozásúak 29%-a, a szakmunkások 55%-a és a betanított és segédmunkások 45%-a maradt ugyanazon a foglalkozási csoporton belül.²⁰ Mindez azt mutatja, hogy a migráció jelentős – ám a különböző foglalkozási csoportokon belül eltérő – foglalkozási mobilitást is eredményezett. A legnagyobb változás a diploma nélküli szellemi foglalkozásúak esetében figyelhető meg: közel egynegyedük volt kénytelen fizikai munkát vállalni és közel egyötödük (18,2%) került munkanélküli vagy egyéb (jövedelem nélküli) inaktív státusba.

Ugyancsak lefele történő mobilitást eredményezett a migráció a korábban értelmiségi, vezető foglalkozásban dolgozók egynegyedénél, valamint a szakmunkások közel egyötödénél is. Az, hogy az értelmiségi, vezető foglalkozásúak

¹⁸ A nem magyar nemzetiségű bevándorlók esetében – bár az alacsony elemszám csak óvatos következtetéseket enged meg – kisebb az alkalmazottak aránya (és azokon belül több a szakképzetlen munkás), nagyobb viszont az önállók és az egyéb inaktívak aránya.

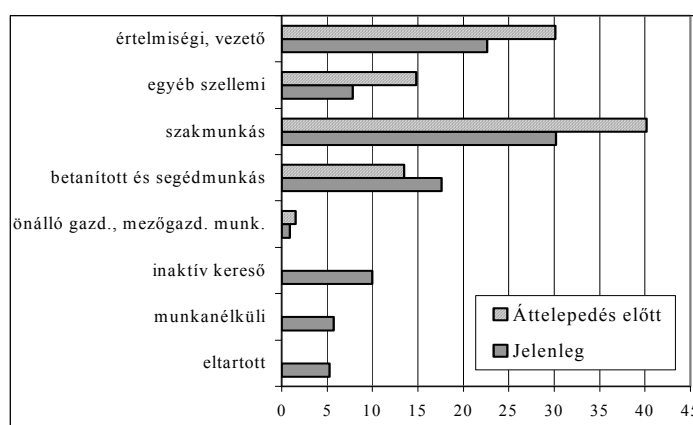
¹⁹ A bevándorlók közel fele említett korábban Magyarországra költözött családtagot, több mint egyharmaduk rokont, illetve barátot, ugyanakkor 50%-uk magyarországi rokonnal vagy barátal is rendelkezett már átköltözése előtt. (Főként a Romániából és Ukrajnából érkezők körében volt magas az áttelepített kapcsolatokkal rendelkezők aránya, a Szlovákiából érkezőknél pedig a magyarországi születésű kapcsolatoké (Gödri 2004).)

²⁰ Az önállók közül (az alacsony elemszámra való tekintettel) az alkalmazottal rendelkezőket a vezetőik csoportjába soroltuk, az alkalmazottal nem rendelkezőket pedig a szakmunkásokhoz.

aránya ennek ellenére nem csökkent a gazdaságilag aktívak foglalkozás-szerkezetén belül (lásd 5. táblázat) elsősorban annak köszönhető, hogy a munkaerő-piacra a migráció után belépő tanulók egyharmada ezt a foglalkozási csoportot „gazdagította”.

Felfelé mobilitás is megfigyelhető, ám a diploma nélküli szellemi foglalkozásúaknál és a szakmunkásoknál jóval kisebb mértékű, mint a „lecsúszás”. A korábban betanított- vagy segéd munkásként dolgozók – bár körükben is jelentős a munkanélkülivé vagy egyéb inaktívvá válók együttes aránya (14%) – egynegyede viszont felfele mozdult el a foglalkozási hierarchiában (12,5%-uk szakmunkás lett, további 12,5%-uk pedig szellemi foglalkozású).

A különböző foglalkozási csoportok közötti elmozdulások, valamint a munkaerő-piacról történő kilépések azt eredményezték, hogy a migráció előtt foglalkoztatottak megoszlását tekintve (II. ábra) valamennyi foglalkozási kategórián belül csökkenés tapasztalható, kivéve a betanított- és segéd munkás kategóriát, amelynek aránya – az inaktívvá válók 21%-os aránya ellenére – növekedett.

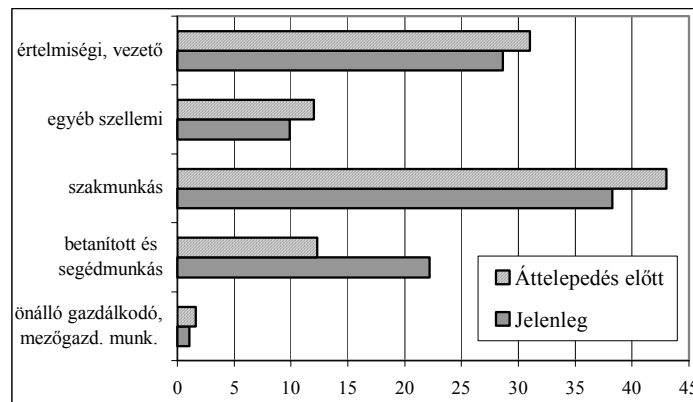

II. A migráció előtt foglalkoztatottak²¹ megoszlása foglalkozási csoportok, illetve gazdasági aktivitási státus szerint a két időpontban, % (N = 473)
Distribution of the population working before migration by occupational groups and economic activity before migration and at present

A migráció előtt foglalkoztatottak körében tehát összességében nagyobb volt a lefele mobilitás, mint a felfele történő elmozdulás: 29%-uk került alacsonyabb foglalkozási kategóriába vagy vált munkanélkülivé, illetve nem kereső inaktív- vá és mindössze 11%-uk lépett magasabb foglalkozási státusba. Ha csupán a

²¹ Itt csupán az alkalmazottként, illetve önállóként dolgozókat vettük figyelembe, az alkalmi munkából élőket, illetve a segítő családtagokat nem.

korábban foglalkoztatottak azon csoportját tekintjük, akik a migrációt követően (a megkérdezés idején) is foglalkoztatottak voltak, akkor is azt láthatjuk, hogy a betanított- és segéd munkások arányának növekedése mellett (ami leginkább a korábbi szakmunkások „lecsúszásából” adódik) az összes többi foglalkozási kategórián belül csökkenés mutatkozik (III. ábra).

III. A migráció előtt és jelenleg is foglalkoztatottak megoszlása foglalkozási csoportok szerint a két időpontban, % (N = 374)

Distribution of the population having worked before migration and working presently by occupational group before migration and at present

Mindebből arra következtethetünk, hogy bár a magyarországi munkaerő-piacon való elhelyezkedés a korábban is foglalkoztatott bevándorlók többségénél gyorsan és sikeresen zajlott (az elhelyezkedők mintegy 60%-a Magyarországra költözését követően azonnal munkába állt, további egyötödük pedig három hónapon belül), azonban ez gyakran a korábbi foglalkozási státushoz képest alacsonyabb státusú munka elvállalását jelentette. *Egyéni szinten a bevándorlók nagyobb arányban kerültek a migrációt követően rosszabb pozícióba, mint amilyen arányban foglalkozási előrelépést könyvelhettek el, a többség azonban (a migráció előtt és jelenleg is foglalkoztatottak 63%-a) a saját korábbi foglalkozási csoportján belül maradt.*

A saját korábbi foglalkozási státusukhoz viszonyítva alacsonyabb pozícióba kerülők mellett – mint említettük – az iskolai végzettségükhöz képest alulfoglalkoztatottak esetében sem beszélhetünk sikeres munkaerő-piaci beilleszkedésről. Ha megvizsgáljuk iskolai végzettség szerinti bontásban a foglalkozásszerkezetet (7. táblázat), azt találjuk, hogy a foglalkoztatottak csoportján belül a szakmunkások több mint egyharmada (37%), az érettségivel rendelkezők több mint egynegyede (26,7%), a felsőfokú végzettséggel rendelkezők egyötöde (20,8%) a végzettségéhez képest alacsonyabb foglalkozási csoportba tartozik.

Összességében a munkaerő-piacon elhelyezkedő bevándorlók legalább egynegyedéről állítható, hogy végzettségéhez képest alulfoglalkoztatott²².

7. Az aktív keresők foglalkozási csoportok szerinti megoszlása iskolai végzettség szerinti bontásban, % (N = 583)

Distribution of the working population by occupational group and educational status, % (N=583)

Foglalkozási csoportok	Iskolai végzettség				Együtt (N)
	alapfokú	szakiskola	érettségi	felsőfokú	
Értelmiségi, vezető	0,0	4,2	3,4	68,8	152
Egyéb szellemi	6,7	2,5	20,7	9,9	73
Önálló iparos, kereskedő, szolgáltatató	3,3	8,4	10,8	10,4	57
Szakmunkás	13,3	45,4	38,0	6,4	159
Betanított és segédmunkás	70,0	37,0	26,7	4,5	136
Gazdálkodó, mezőgazdasági munkás	6,7	2,5	0,4	0,0	6
N	30	119	232	202	583

A megkérdezettek véleménye is hasonló eredményt tükröz: a foglalkoztatottak 21,2%-a állította, hogy a munkája nem felel meg a végzettségének és további 17,6%-uk vélte úgy, hogy csak részben felel meg. Ez természetesen nem csak alulfoglalkoztatottságot takarhat, hanem a saját végzettséghez/szakmához képest eltérő területen való munkavállalást is. Azonban amennyiben ez nem saját elhatározásból, hanem a külső körülményekből – a lehetőségek hiányából – fakad, ugyanúgy a sikertelen munkaerő-piaci beilleszkedés mutatója. És ez utóbbit jól tükrözi, hogy míg az értelmiségi, vezető foglalkozásúak 23%-a és a szakmunkások 25%-a állította, hogy munkája nem – vagy csak részben – felel meg a végzettségének, addig az egyéb szellemi foglalkozásúak 37%-a, a betanított- és segédmunkásoknak pedig 78%-a.

Az alulfoglalkoztatottak mellett figyelembe véve a munkaerő-piacról kiszorulókat is (a munkanélkülieket, illetve a nem kereső egyéb inaktívakat), a bevándorlók – a vizsgált csoport egészét tekintve – legalább egynegyede nevezhető munkaerő-piaci szempontból sikertelen beilleszkedőnek (illetve ha az érettségivel rendelkező szakmunkásokat is ide soroljuk, akkor a teljes minta közel egyharmada). Azonban a nyugdíjasok, a gyesen, gyeden lévők, valamint a tanulók esetében eleve nem beszélhetünk munkaerő-piaci beilleszkedésről. Ezért három – a beilleszkedés szempontjából releváns – munkaerő-piaci státust különböztetünk meg: a végzettségüknek megfelelő munkát végző foglalkoztatottakat, a végzettségüknek nem megfelelő munkát végző foglalkoztatottakat,

²² Ha az érettségivel rendelkező szakmunkásokat is ide soroljuk, akkor 40,6%-ot tesz ki az alulfoglalkoztatottak csoportja az összes foglalkoztatotton belül.

valamint a munkaerő-piacról kiszorulókat (munkanélkülieket, háztartásbelieket, illetve az egyéb inaktívakat).

A fenti kategóriák alapján a különböző társadalmi-demográfiai ismérvek szerint vizsgálva a munkaerő-piaci beilleszkedés sikerességét, eltérések rajzolódnak ki a nem, az életkor, az iskolai végzettség, a településtípus, valamint a Magyarországra költözés óta eltelt idő szerint (8. táblázat).

8. A bevándorlók munkaerő-piaci beilleszkedésének sikeressége a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül (%)

Measure of successful integration of immigrants into the labour market in different social and demographic groups (%)

	Munkaerő-piaci státus			N*
	Foglalkoztatott a végzettségének megfelelő munkával	Foglalkoztatott a végzettségének nem megfelelő munkával	Munkanélküli, háztartásbeli, egyéb inaktív	
<i>Nem</i>				
férfi	58,2	34,3	7,5	321
nő	46,5	34,1	19,4	355
<i>Korcsoport</i>				
18–29	54,4	35,3	10,3	272
30–39	55,2	34,3	10,5	239
40–49	42,4	38,1	19,5	113
50–	46,2	19,2	34,6	52
<i>Iskolai végzettség</i>				
max. alapfokú	35,6	15,6	48,8	45
szakmunkásiskola	48,1	41,4	10,5	133
érettségi	47,0	41,3	11,7	264
felsőfokú	63,2	25,7	11,1	234
<i>Településtípus</i>				
főváros	54,3	37,1	8,6	197
megyei jogú város	56,7	29,9	13,4	134
egyéb város	54,2	29,8	16,0	131
község	45,8	36,9	17,3	214
<i>Mióta él Magyarországon?</i>				
–1996	50,3	36,9	12,8	195
1997–1999	53,2	37,0	9,9	284
2000–	52,0	27,6	20,4	196
<i>Nemzetisége</i>				
magyar	53,2	33,5	13,3	617
nem magyar	40,7	40,7	18,6	59
%	52,1	34,2	13,7	100,0
N	352	231	93	676

**Megjegyzés:* Nem tartalmazza azokat, akiknél munkaerő-piaci beilleszkedésről nem beszélhetünk, azaz a nyugdíjasokat, a gyesen, gyeden lévőket, valamint a tanulókat.

Jól látható, hogy a férfiak, a fiatalabb korcsoportba tartozók, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, valamint a Budapesten, illetve a városokban élők

nagyobb arányban találtak a végzettségüknek megfelelő munkát. Ezzel szemben a nők, az idősebb korúak, az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők közt jelentősebb a munkaerő-piacról kiszoruló aránya. Ez utóbbiak többen vannak a községekben, valamint a kisebb városokban élők között is, mint a fővárosban.²³ A végzettségüknek nem megfelelő munkát végzők leginkább a 40–49 éves korcsoportban, valamint a szakmunkás végzettséggel és érettségivel rendelkezők csoportjában fordulnak elő, de a városbeliekhez képest nagyobb arányban vannak a fővárosban, illetve a községekben élők körében is. A Magyarországra költözés óta eltelt idő szerint nincs eltérés a végzettségnek megfelelő munkát végzők arányában, az itt tartózkodás időtartama inkább a munkaerő-piacra való belépés esélyét növeli. Úgy tűnik (bár a kis elemszámra való tekintettel csak óvatosan lehet fogalmazni), hogy a nem magyar nemzetiségűk között is többen vannak a munkaerőpiac szempontjából „sikertelen beilleszkedők”.

A migráció előtti foglalkozási státus szerint is eltérő a munkaerő-piaci beilleszkedés: legkevésbé a diploma nélküli szellemi foglalkozásúak, valamint a betanított- és segéd munkások esetében beszélhetünk sikeres beilleszkedésről, sokan közülük (19%, illetve 17%) nem találtak munkát, vagy nem a végzettségüknek megfelelőt (40%). A korábban szakmunkások zöme (93%) elhelyezkedett ugyan, de jelentős (39%) a végzettségének nem megfelelő munkakörben dolgozók aránya (mint a korábbiakban is láthattuk, többségük betanított- vagy segéd munkás lett). Legsikeresebb a migráció előtt értelmiségi, vezető foglalkozásúak beilleszkedése: kétharmaduk talált a végzettségének megfelelő munkát.

Bár a munkahelytalálásban a bevándorlók jelentős segítséget kaptak korábban áttelepedett személyektől, az nem mondható el, hogy olyan munkahelyekre kerültek, amelyek azonos országból érkezett személyeket tömörítenek. A felmérés idején a foglalkoztatottak mindössze 2%-a állította, hogy valamennyi munkatársa ugyanabból az országból származik mint ő maga és további 9%-uk pedig azt, hogy elég sok azonos országbeli munkatársa van. Az együttes arány a községekben, valamint a vállalkozók és a betanított- és segéd munkások esetében nagyobb kissé (15%). Tehát annak ellenére, hogy a munkahelykeresés során működnek a szolidaritási hálók az azonos országból bevándorlók közt, nem jellemzőek – vagy legalábbis nem elterjedtek – az ilyen alapon szerveződő vállalkozások.

²³ Leginkább az észak- és dél-alföldi régiókban (ahol a vizsgált csoport 22%-a él) magas a munkaerő-piacról kiszoruló aránya (26%).

Társadalmi integráció

Az egyén társadalmi integrációjának mértékére interperszonális kapcsolatainak kiterjedtsége, minősége, illetve kapcsolathálózatának összetétele és egyéb jellemzői alapján következtethetünk.²⁴ A társadalmi kapcsolatok a bevándorlók beilleszkedésének központi fogalmát jelentik. A társas interakciók ugyanis egyfelől tükrözik az egyén társadalmi környezetét és az elérhető erőforrásokról is számot adnak, másfelől jelzik, hogy melyik az a domináns szolidaritási és integrációs csatorna (lásd: *Utasi* 2002), amelyen keresztül az egyén integrálódik a társadalomba, valamint azt is, hogy valójában a társadalom melyik szegmensébe történik az integráció.

A migráció gyakran az egyéni kapcsolathálóok felszakadozását eredményezi és egyben új kapcsolatok létrehozásával jár együtt, tehát átalakítja a személyes kapcsolathálókat. A migráció kapcsán beszélhetünk a küldő és a fogadó hálózatokról (*Tilly* 2001), az előbbieknél a migrációs szándék kialakulásában, a migráció eltervezésében van szerepük, az utóbbiaknak pedig a bevándorlók beilleszkedésében. Az ún. migráns hálózatok gyakran segítik a bevándorlók kezdeti alkalmazkodását, különböző erőforrások elérhetőségét biztosítva számukra. Minél régebben zajlik a kibocsátó és a fogadó társadalom között a migráció, annál nagyobb a valószínűsége ezen kapcsolathálóok működésének. Ez ahhoz vezethet, hogy hosszú távon lassítják, vagy akár teljesen meggátolják a bevándorlók beilleszkedését a fogadó társadalom struktúráiba, mintegy elszigetelve őket tőle (*Gurak – Caces* 1992).

A környező országokból érkező bevándorlók számára a személyes kapcsolathálóok jelentős erőforrás-áramlást biztosítottak az áttelepedést követő első időszakban²⁵ és különösen fontos szerepük volt ebben a korábban áttelepedett kapcsolat-személyeknek, akik sok esetben családtagok voltak. Arra a kérdésre, hogy meghatározó-e az azonos országból érkezett – ugyancsak bevándorló – kapcsolatszemélyek, illetve a családtagok, rokonok szerepe hosszú távon is, vagy idővel a fogadó társadalom tagjaival kialakított kapcsolatok kerülnek túlsúlyba, a személyes kapcsolathálóok jellemzőinek és összetételének feltárással próbálunk meg válaszolni²⁶.

²⁴ A szervezeti-egyesületi tagság is a társadalmi integráció egyik mutatója, de erre itt nem térünk ki.

²⁵ Leginkább szállást biztosítottak és tanácsal, információval segítettek, továbbá gyakorlati segítséget és érzelmi támogatást is nyújtottak, valamint a lakás- és munkahelytalálásban is szerepük volt.

²⁶ A kapcsolathálóok rögzítésére egy 1997-es – majd 1998-ban újra megismételt – magyarországi vizsgálat során alkalmazott módszert adaptáltunk: a nyolcszituációs Fischer-módszer három szituációra redukált változatát (*Angelusz – Tardos* 1998). A három elképzelt élethelyzet: a háztartás körüli ügyes-bajos dolgokban igényelhető segítség, a közös programokon keresztül történő kapcsolattartás és a fontos dolgok, problémák megbeszélése.

A kapcsolatháló kiterjedését elsősorban a *méretük* mutatja. Összehasonlítva a magyarországi lakosság körében végzett felmérés eredményeivel²⁷, az tapasztalható, hogy a bevándorlók – bár kissé nagyobb arányban vannak közöttük a kapcsolattal egyáltalán nem rendelkezők (9%) – összességében gazdagabb kapcsolathálókkal rendelkeznek, mint a fogadó népesség: kevesebben vannak közöttük a kapcsolat-szegények és többen azok, akiknek közepes méretű, illetve kiterjedt a kapcsolathálója (9. táblázat). Ehhez – a minta életkori, képzettségbeli sajátosságai mellett – feltehetően az is hozzájárul, hogy az áttelepedés olyan élethelyzeteket hoz létre, amelyekben megnövekszik az interperszonális kapcsolatok jelentősége, illetve nagyobb mértékben mobilizálódnak a meglévő kapcsolatok. Ugyanakkor az is feltételezhető, hogy a migráció eleve szelektív ebből a szempontból is: a gazdagabb kapcsolathálóval rendelkezők nagyobb valószínűséggel szánják rá magukat, mivel kapcsolati tőkéjüket a migráció során, majd a későbbiekben is „hasznosítani” tudják.

9. A kapcsolatháló mérete (max. 15 fő) a bevándorlók és a fogadó népesség körében, %
Size of the networks of personal relations (max 15 persons) in the immigrant and receiving population (%)

	Nincs kapcsolat	Kapcsolat-szegény (1–4)	Közepes kapcsolatháló (5–9)	Kiterjedt kapcsolatháló (10–)	Átlag (fő)
Bevándorlók	9,0	38,1	46,7	6,2	4,68
Fogadó népesség	5,1	57,6	35,0	2,3	3,75

A különböző szocio-demográfiai mutatók mentén vizsgálva a kapcsolatháló méretét, leginkább az életkor és az iskolai végzettség (illetve ezek következtében a gazdasági aktivitás és foglalkozás) szerint észlelhető különbség (10. táblázat). Az általános – és a magyarországi lakosság körében is tapasztalt – tendenciának megfelelően, az életkor növekedésével a kapcsolatháló mérete csökken, a magasabb iskolai végzettségűek felé haladva pedig növekszik. Átlag feletti a kapcsolatháló mérete az értelmiségiekénél (a nem vezető beosztásúaknál), valamint az egyéb szellemiekénél és a tanulóknál, ugyanakkor érdekes módon a munkanélkülieknél is, ami azt jelzi, hogy ez a csoport nincs feltétlenül hátrányos helyzetben a kapcsolati tőke szempontjából, szemben a magyarországi munkanélküliekkel.

A kapcsolatok gazdagsága kissé nagyobb a városokban, mint a községekben, viszont ellentétben a magyarországi tendenciával Budapesten a legkisebb,

²⁷ Saját számítások az MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport 1998-as Omnibusz vizsgálatának kapcsolatháló-blokkja alapján. A szerző köszönettel tartozik *Tardos Róbertnek*, amiért az adatokat rendelkezésére bocsátotta.

ami a nagyváros személytelenebb – s ezáltal a bevándorlók számára az új kapcsolatok kialakulását megnehezítő – közegéből adódhat. A Magyarországra költözés óta eltelt idő szerint nem tapasztaltunk lényeges különbséget a kapcsolatháló méretét illetően.

10. A kapcsolatháló mérete a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül
Size of the networks of personal relations in different social and demographic groups

	Kapcsolatháló mérete (átlag)	
	Bevándorlók	Magyarországi népesség
<i>Nem</i>		
férfi	4,84	3,65
Nő	4,56	3,83
<i>Korcsoport</i>		
18–29	5,37	4,23
30–44	4,69	4,16
45–59	4,67	3,90
60–	3,57	2,97
<i>Iskolai végzettség</i>		
max. alapfokú	3,83	2,91
szakmunkásiskola	4,00	3,77
érettségi	4,71	4,39
felsőfokú	5,52	4,43
<i>Foglalkozás</i>		
vezető	4,56	4,17
értelmiségi	6,02	4,67
egyéb szellemi	5,14	4,16
önálló	4,70	4,55
szakmunkás	4,41	3,71
egyéb fizikai	4,91	3,10
munkanélküli	5,53	3,46
nyugdíjas	3,54	3,12
tanuló	5,55	5,12
<i>Településtípus</i>		
főváros	4,19	3,98
város	5,06	3,77
község	4,65	3,56
<i>Összesen</i>	<i>4,68</i>	<i>3,75</i>

A kapcsolatháló kiterjedésének a méret mellett a *sűrűség* és a *heterogenitás* is fontos mutatói (Marsden 1991), és mindkettő lényeges a társadalmi integráció szempontjából. A sűrűség a hálózati tagok egymás közötti kapcsolatainak meglétére (és egyben intenzitására) utal. Minél sűrűbb egy network, annál nagyobb kohéziós erővel bír, és annál inkább alkot klikk jellegű képződményt.

Ezzel szemben a kevésbé sűrű és egyben heterogén személyes kapcsolatháló szerteágzóbbak: általuk az egyén különböző csoportokhoz, illetve a társadalom különböző rétegeihez kapcsolódik, és ezáltal bizonyos instrumentális erőforrások is nagyobb valószínűséggel elérhetőek számára (Lin 1988, Marsden 1991).

Az eredmények azt mutatják, hogy a szűkebb kapcsolatháló²⁸ sűrűsége meglehetősen nagy (átlagosan 0,86), ami arra enged következtetni, hogy a bevándorló csoport egészét tekintve zárt, kevésbé szerteágzó kapcsolatháló jellemzőek. Összességében a hálózatok kétharmadában valamennyi kapcsolat-személy jól ismeri egymást (azaz a hálózat sűrűsége 1) és mindössze 1,6%-ában nem ismerik egymást egyáltalán az alterek (azaz 0 a sűrűség). Tehát a hálózatok jelentős részének a belső magja – a szűkebb háló – kohezív csoportot képez. Az átlagosnál sűrűbb kapcsolathálót találunk az idősebbeknél, az alacsonyabb iskolázottságúaknál, valamint a községekben élőknek. Bár az eltérések nem túl jelentősek, jelzik, hogy a fenti kategóriákon belül még hangsúlyosabb a kapcsolatok átfedése, illetve a kapcsolatháló „zártasága”.

A kapcsolathálóknak a *kapcsolat-jelleg szerinti összetételét* vizsgálva, eredményeink azt mutatják, hogy a bevándorlók körében a felmért hálózatokon belül a kapcsolatok jelentős részét a családi-rokoni kötelékek jelentik: arányuk az összes említett kapcsolaton belül 41,5%, és közel fele-fele arányban állnak a családi és a rokoni kapcsolatokból. Ez az arány bár jelentős, jóval alulmarad a magyarországi lakosság körében mérthez képest, ami 1987-ben a nyolcszituációs módszer ellenére is²⁹ elérte a 47%-ot (Angelusz – Tardos 1988), 1997-ben pedig – a háromszituációs módszert alkalmazva – közel 70%-os volt (Angelusz – Tardos 1998).

A *rokonsági hányados* – a családi és rokoni kapcsolatok együttes aránya a kapcsolathálón belül – a „tradicionalizmus-modernség” dimenzió egyik mutatója (Angelusz – Tardos 1991). A kisebb rokonsági hányados a bevándorlók körében azonban inkább a migráció következtében felszakadozott hálózatokra és ebből kifolyólag a családi-rokoni kapcsolatok hiányára utal, semmint a „modernség” irányába való eltolódást fejezi ki.

A másik nagy szeletét a bevándorlók kapcsolatainak a baráti kapcsolatok alkotják, arányuk még a rokoni kapcsolatokénál is kissé nagyobb (45,6%), ami egyébként nem jellemző sem a magyarországi, sem az amerikai eredmények

²⁸ Mivel a kapcsolat-személyek egymás közötti ismeretségét csak az öt legfontosabbként említett személy esetében vizsgáltuk, csupán e szűkebb kapcsolatháló sűrűségét ismerjük. Feltehetően a tágabb kapcsolatháló sűrűsége ennél valamivel kisebb, lévén, hogy – a szakirodalom eredményei alapján – a hálózat méretének növekedésével csökken a sűrűség. A sűrűség mutatója 0 és 1 közötti értéket vehet fel: 0 abban az esetben, ha egyáltalán nem ismerik egymást az alterek és 1 abban az esetben, ha mindenki mindenkit jól ismer.

²⁹ Ami nyilván kiterjesztette a kapcsolatok körét (az átlagos network-méret 6,1 volt) és ez a nem rokoni kapcsolatok arányának növekedésével jár.

alapján. Ebben – mint a későbbiekben látni fogjuk – a vizsgált csoport iskolai végzettség és kor szerinti összetételének is szerepe van.

Abból, hogy a tágabb kapcsolathálókon belül összességében az ún. erős kötések (családi, rokon, baráti kapcsolatok) dominálnak és a kapcsolatok alig 13%-át teszik ki a gyenge kötéseknek nevezhető (munkatársi, szomszédi, ismerősi) kapcsolatok arra következtethetünk, hogy *a vizsgált bevándorló csoport az ún. tradicionális szolidaritás segítségével integrálódott és a domináns integrációs csatornát közel azonos arányban jelentik a családi-rokon kötések és a baráti kapcsolatok.* Az előbbieket az alacsonyabb iskolai végzettségű és idősebb személyeknél, az utóbbiak pedig a magasabb iskolai végzettségűeknél és fiatalabb korúaknál vannak túlsúlyban, továbbá a Magyarországra költözés óta eltelt idővel is növekszik a baráti kapcsolatok aránya a rokonsági arány rovására (11. táblázat).

11. A kapcsolathálóok összetétele a különböző társadalmi-demográfiai csoportokon belül (%)

Composition of the networks of personal relations in different social and demographic groups (%)

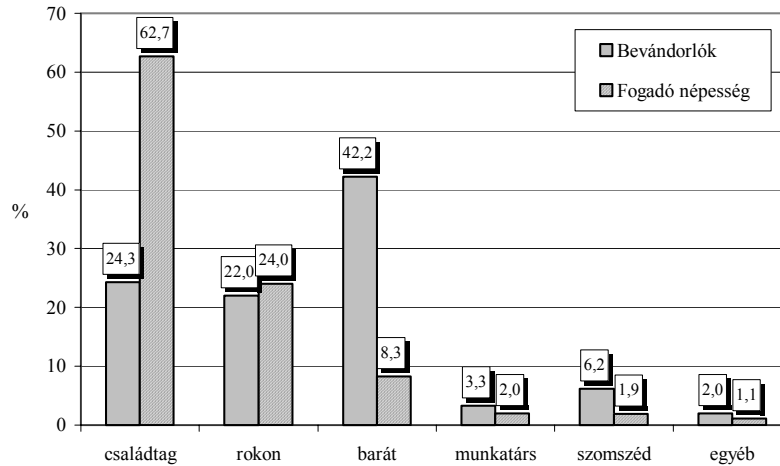
	Családtag, rokon	Barát	Munkatárs	Szomszéd	Egyéb	Együtt
<i>Nem</i>						
férfi	37,9	48,4	4,8	6,2	2,7	100
nő	44,3	43,4	2,8	7,2	2,3	100
<i>Korcsoport</i>						
18–29	37,1	54,3	3,3	3,6	1,7	100
30–44	34,9	49,5	5,5	6,9	3,2	100
45–59	43,3	40	4,3	10,7	1,7	100
60+	64	21,6	0,1	10,8	3,5	100
<i>Iskolai végzettség</i>						
max. alapfokú	49,9	31,5	5,6	9,8	3,2	100
szakiskola	48,5	38,3	2,8	7,6	2,8	100
érettségi	40,7	49	2,4	6,4	1,5	100
főiskola	37,6	50,3	1,8	6,6	3,7	100
egyetem	34,8	50,4	6,6	5,4	2,8	100
<i>Település-típus</i>						
Budapest	42,8	51,2	1,9	2,5	1,6	100
város	41,4	47,1	4,5	4,5	2,5	100
község	40,6	40	3,8	12,5	3,1	100
<i>Mióta költözött Magyarországra</i>						
1997 előtt	35,7	53,6	4,1	4,1	2,5	100
1997–1999	40,3	48,5	3,6	5,6	1,9	100
2000–	46,1	38	3,4	9,5	3	100
<i>Átlag</i>	41,5	45,6	3,7	6,8	2,4	100

Az egyéni kapcsolatháló összetétele azonban jelentősen eltérhet az átlagos összetételtől, ugyanis a felmért hálózatok közel egynegyede (23,8%-a) csak családi-rokoni kapcsolatokról áll, közel egyötöde (18,5%-a) pedig csak baráti kapcsolatokról, ugyanakkor csaknem 30%-ukban egyáltalán nincsenek családtagok vagy rokonok, több mint egyharmadukban (35,4%) viszont barátok nem szerepelnek.

A kapcsolatháló mérete szerint is változik az összetétel: minél nagyobb a kapcsolatháló annál kisebb a rokonsági hányados. A szűkebb – az öt legfontosabbként említett személyből álló – kapcsolathálót vizsgálva, azt tapasztaljuk, hogy ezeken belül a családi-rokoni kapcsolatok hányada kissé nagyobb (együttesen 46,3%-t tesznek ki), a baráti kapcsolatoké pedig kisebb (42,2%), mint a tágabb kapcsolatháló esetében, az egyéb kategóriákon belül viszont nincs lényeges eltérés.

Ha összehasonlítjuk a bevándorlók szűkebb kapcsolathálójának összetételét a fogadó népességben belüli hasonló módon feltárt háló összetételével³⁰, azt láthatjuk, hogy míg a fogadó népességben belül családi kötelékek alkotják az említett kapcsolatok közel kétharmadát, a bevándorlók körében jóval nagyobb szerepük van a baráti kapcsolatoknak és jóval kisebb a családi szálaknak (IV. ábra). Ez nyilván abból adódik, hogy a bevándorlók számára nem adott az a családi miliő, amellyel általában – az egyre inkább átalakuló családminták ellenére is – rendelkezik Magyarországon az emberek többsége. A migráció során családtagjaik kisebb-nagyobb részét maguk mögött hagyták (még akkor is, ha mintegy 50%-uk rendelkezett korábban áttelepült családtaggal) és a térbeli távolság miatt az otthonmaradt családi kapcsolatok kevésbé jelenthetnek erőforrást.

³⁰ Az előbbieken már említett 1998-as vizsgálat eredményei alapján.

IV. A különböző kapcsolat-típusok aránya a szűkebb kapcsolathálókon belül a bevándorlóknál és a fogadó népesség körében
Proportion of the different types of relation within the networks of closer relations in the immigrant and receiving population (%)

A bevándorlók társadalmi beilleszkedésének vizsgálatában egyik lényeges kérdés, hogy a személyes kapcsolathálózatukon belül megfigyelhető-e az *azonos származási ország szerinti szelektivitás*. Ez ugyanis arról árulkodik, hogy melyik közösségbe integrálódott (elsősorban) a bevándorló.

A felmérésünk alapján a bevándorlók tágabb kapcsolathálóját alkotó kapcsolat-személyek 46%-a, a szűkebb hálót alkotó kapcsolat-személyek 50%-a a kérdezettel azonos országban született (52%, illetve 48% a Magyarországon születettek aránya, a más országbeli kapcsolatoké pedig mindössze 1,8% mindkét háló esetében). Úgy tűnik tehát, hogy az újonnan formálódó magyarországi kapcsolataik ellenére a bevándorlók számára a szolidaritást és segítségnyújtást biztosító kapcsolatok közel felét az azonos származási országból érkezett kapcsolat-személyek jelentik.

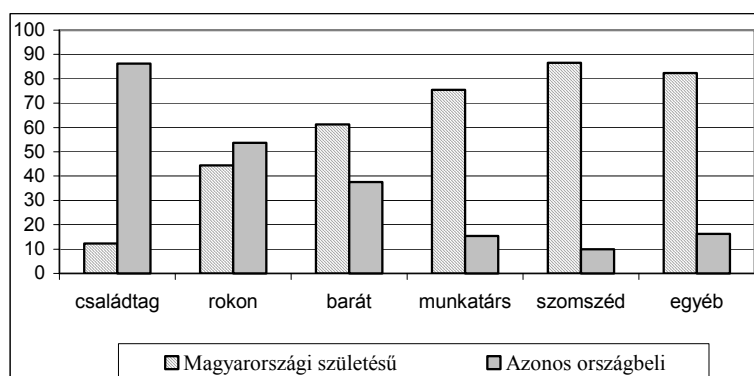
Azonban az egyéni kapcsolatháló szintjén jelentős eltéréseket tapasztalhatunk: a felmért kapcsolatháló 27%-ában egyáltalán nem jelenik meg azonos országbeli³¹ személy, 23,5%-ában pedig csak azonos országbeliek fordulnak elő és mintegy 50%-ot tesznek ki a „vegyes” – azaz mind azonos országbeli, mind magyarországi születésű kapcsolatokat tartalmazó – hálók. A hálóméret növekedésével csökken az azonos országbeliek aránya. Minél nagyobb méretű

³¹ Az „azonos országbeli” kifejezés a kérdezettel azonos országban született személyekre vonatkozik. Arról, hogy ezek a személyek jelenleg hol élnek, csak a szűkebb kapcsolatháló esetében van információnk.

a megkérdezett kapcsolathálója, annál inkább „vegyes” összetételű és annál kevésbé érvényesül az azonos származási ország szerinti homofília.

Az azonos országbeliek aránya az átlagosnál nagyobb az idősebb korcsoportokon belül (az 50–59 éveseknél 53%, a 60 év felettiéknél 62%), a megkérdezés előtti 1–2 évben érkezettekénél (53%), valamint a Budapesten élők körében (57%). Ez utóbbiak esetében eleve nagyobb az azonos országbeli lehetséges kapcsolat-személyek köre, ugyanis az összes bevándorló jelentős része (27%-a) él Budapesten. Nem és iskolai végzettség szerint nem tapasztalható különbség a származási ország szerinti homofiliát illetően. A különböző országokból érkező bevándorlóknál viszont jelentős eltérés mutatkozik: míg az Ukrajnából érkezőknél a kapcsolat-személyek 35%-át, a Jugoszláviából érkezőknél pedig 41%-át teszik ki az azonos országbeli személyek, addig a Romániából érkezők esetében 50% feletti az arányuk, ami nyilván abból adódik, hogy innen indult legrégebből a bevándorlás és innen érkeztek legnagyobb számban bevándorlók Magyarországra.

A szűkebb kapcsolathálón belül a kapcsolat-személyek születési helyét a kapcsolat jellege szerinti bontásban vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy míg a családi kapcsolatok túlnyomó többsége (86%-a) – érthető módon – azonos országbeli személyt takar, a rokoni kapcsolatoknál ez az arány már jóval kisebb (54%), a baráti kapcsolatok többsége (61%-a) pedig magyarországi születésű (V. ábra).

V. A bevándorlók szűkebb kapcsolathálóját alkotó személyek születési helye a kapcsolat-jellege szerint
Birth place of the persons forming closer networks by the type of relation

Még nagyobb a magyarországi születésűek aránya a többnyire gyenge kötéseket jelentő munkatársi, szomszédi, illetve ismerősi kapcsolatokon belül – bár

láthattuk, hogy ezek csupán kis szeletét jelentik a kapcsolathálóknak. Ha a családi és rokoni kapcsolatoktól eltekintünk, akkor a legfontosabbnak említett személyeknek összesen mintegy kétharmada (65,4%-a) magyarországi születésű. Ezek a kötelek tehát már a fogadó társadalom „szövetébe” kapcsolják a bevándorlókat.

Az elégedettség, az integrációs tudat és a társadalmi integráció összefüggése a munkaerő-piaci beilleszkedéssel

A munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége rányomja bélyegét az élet egyéb területeire, az elégedettséget, a szubjektív jólétet, valamint a jövőbeli kilátások megítélését is meghatározza.

Ha a munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége szempontjából elkülönülő három csoport esetében vizsgáljuk a különböző dimenziókon belül az *elégedettséget*, azt láthatjuk, hogy az elégedetlenek aránya jelentősebb azok körében is, akik nem a végzettségüknek megfelelő munkát végeznek, a legnagyobb pedig azok körében, akiknek nem sikerült elhelyezkedniük (12. táblázat). A nem megfelelő területen dolgozók leginkább a szakmai érvényesülésükkel, de a munkájukkal is elégedetlenebbek, mint a végzettségüknek megfelelő munkát végzők. A munkaerő-piacról teljesen kiszorulóknak viszont nem csak a háztartásuk jövedelmével és az anyagi körülményeikkel elégedetlenebbek, mint a másik két csoport, hanem a társadalmi megbecsülésükkel, valamint jövőbeli kilátásaikkal is.³²

³² Megjegyzendő, hogy a többi vizsgált dimenzióon belül – amelyek nem kötődnek szorosan a munkához (mint pl. egészségi állapot, baráti kapcsolatok, családi élet, lakáshelyzet, lakókörnyék) – nem mutatkozott eltérés az elégedetlenek arányában, ami arra utal, hogy az egészség, az emberi viszonyok és a környezet megítélésére nincs hatással a munkaerő-piaci helyzet.

12. Az elégedetlenek aránya a különböző dimenziókon belül a munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége szerint (%)

Proportion of malcontents in different respects by the measure of successful integration into the labour market (%)

Elégedetlen	Munkaerő-piaci státus			Nyugdíjas
	Foglalkoztatott, a végzettségének megfelelő munkával	Foglalkoztatott, a végzettségének nem megfelelő munkával	Munkanélküli, háztartásbeli, egyéb inaktív	
életszínvonalával munkájával**	10,3	15,6	16,2	3,2
szakmai érvényesülésével**	3,9	11,6	–	–
háztartása jövedelmével	6,3	34,4	–	–
anyagi körülményeivel	12,4	15,1	27,1	8,1
társadalmi megbecsültségével	9,2	14,7	21,6	7,4
jövöbeli kilátásaival	4,8	8,9	12,7	4,2
<i>N</i>	352	231	93	220

Megjegyzések: Elégedetlennek definiáltuk a 11 fokú skálán (0 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedett) 4-es vagy annál kisebb osztályzatot adó személyt. ** A munkával és a szakmai érvényesüléssel való elégedettségre vonatkozó kérdést csak a foglalkoztatottak esetében kérdeztük.

A nyugdíjasok (mint kontroll-csoport) esetében is megvizsgálva az elégedettséget, megállapítható, hogy a legtöbb dimenzióon belül – de leginkább az életszínvonaluk tekintetében – kisebb közöttük az elégedetlenek aránya. Ez annak tulajdonítható, hogy túlnyomó többségük (91%-uk) áttelepedése előtt is nyugdíjas volt, és a származási országában megtapasztalt nyugdíjas léthez viszonyítva a jelenlegi többnyire pozitív változást jelentett.

Az *integrációs tudat* azt fejezi ki, hogy maguk a bevándorlók hogyan ítélik meg saját beilleszkedtségüket, illetve mennyire érzik magukat idegennek a fogadó társadalomban. Az adatok azt tükrözik, hogy legnagyobb arányban a munkaerőpiacról kiszorulók érzik sikertelennek a beilleszkedésüket: egynegyedük ítélte meg úgy, hogy még nem vagy csak részben sikerült beilleszkednie Magyarországon, és ugyancsak körükben a legnagyobb a magukat külföldinek érzők aránya is (38%), bár ez utóbbi mindhárom csoport esetében jelentősnek mondható³³. Látható, hogy azok esetében is, akik nem a végzettségüknek megfelelő munkát végeznek, kissé negatívabb a saját beilleszkedésükről alkotott

³³ A magukat külföldinek érzők között – a minta egészét tekintve is – jóval kisebb azok aránya, aki ezt határozottan állították (8,8%) és jelentősebb azoké, akik úgy nyilatkoztak, hogy ez változó (19,1%).

kép, mint azoknál, akiknek munkaerő-piaci beilleszkedése sikeresnek nevezhető (13. táblázat).

*13. Az integrációs tudat a munkaerő-piaci beilleszkedés szerint
Estimation of general integration by the measure of integration
into the labour market*

	Munkaerő-piaci státus			Nyugdíjas
	Foglalkoztatott, a végzettség- nek megfelelő munkával	Foglalkoztatott, a végzettség- nek nem megfe- lelő munkával	Munkanélküli, háztartásbeli, egyéb inaktív	
Úgy érzi, hogy még nem, vagy csak részben sikerült beilleszkednie, %	15,7	17,8	25	16,4
Előfordul, hogy külföldi- nek érzi magát Magyaror- szágon, %	31,9	33,8	38	13,3
<i>N</i>	352	231	93	220
<i>Akik tapasztalták már azt, hogy külföldinek tekintik őket</i>				
Úgy érzi, hogy még nem, vagy csak részben sikerült beilleszkednie, %	20,3	23,7	32,2	26,7
Előfordul, hogy külföldi- nek érzi magát Magyaror- szágon, %	41,8	44,8	50,9	27,1
<i>N</i>	232	156	60	86

A fogadó társadalom részéről tapasztalt megkülönböztetés szintén negatívan hat az identifikációs integrációra: azok körében, akik szembesültek azzal, hogy külföldinek tekintik őket, valamennyi csoport esetében nagyobb a magukat nem beilleszkedettnek érzők aránya, valamint a magukat külföldinek érzők aránya is (13. táblázat).

Az integrációs tudat leginkább a társadalmi megbecsültség érzésével mutat pozitív kapcsolatot (0,355** a korreláció), de ugyanakkor az életszínvonallal, a jövőbeli kilátásokkal és a munkával való elégedettséggel is összefügg, abban az értelemben, hogy minél nagyobb az elégedettség, annál erősebb az integrációs tudat is.

Érdekes módon, a nyugdíjasok között a foglalkoztatottakkal közel azonos arányban vannak azok, akik saját megítélésük szerint még nem illeszkedtek be, ám jóval kisebb arányban azok, akik külföldinek érzik magukat Magyarországon. Úgy tűnik tehát, hogy mind az elégedettség, mind a szubjektív integrációs tudat tekintetében a nyugdíjasok jelentik a legsikeresebben beilleszkedett csoportot – annak ellenére, hogy kapcsolathálójuk kisebb méretű és nagymérték-

ben áll családi-rokoni, illetve azonos országbeli kapcsolatokból (lásd: 14. táblázat). Ez egyfelől abból adódik, hogy ők szembesültek legkevésbé mindazokkal a nehézségekkel, amelyekkel a megélhetés biztosítása, valamint a munkahelykeresés, illetve a munkaerő-piacon való beilleszkedés során a másik három csoport óhatatlanul szembetalálta magát. Másfelől a nyugdíjasok jelentik a szekunder migráció azon alanyait, akik számára korábban áttelepedett gyermekeik révén³⁴ adott volt az a háttér, amely számos nehézségen átsegítette őket már az ittlétük első időszakában is. Ennek köszönhetően a helyismeret hiánya, a hivatalos ügyintézés nehézségei, a mindennapi életben való eligazodás, valamint a másfajta gondolkodásmód is az átlagosnál kisebb problémát jelentett számukra mind az átköltözésüket követő első hónapokban, mind a felmérés idején.³⁵

14. A társadalmi integráció mutatói a munkaerő-piaci beilleszkedés szerint
Variables of social integration by the measure of integration
into the labour market

Társadalmi integráció mutatószámai	Munkaerő-piaci státus			Nyugdíjas
	Foglalkoztatott, a végzettségének megfelelő munkával	Foglalkoztatott, a végzettségének nem megfelelő munkával	Munkanélküli, háztartásbeli, egyéb inaktív	
Nincs kapcsolata (%)	7,1	9,5	9,7	13,6
Kapcsolatháló mérete (fő)	5,1	4,7	5,0	3,6
Családtagok, rokonok aránya a kapcsolathálón belül (%)	36,9	34,8	43,0	66,7
Azonos országból származók aránya a kapcsolathálón belül (%)	46,6	42,7	38,2	63,1

A munkaerő-piaci beilleszkedés alapján elkülönített három csoport esetében vizsgálva a kapcsolatháló méretét, megfigyelhető, hogy a sikeresen beilleszkedők (a végzettségüknek megfelelő munkát végzők) mellett a munkaerő-piacról kiszorulóknak esetében is átlag feletti (5,0) a kapcsolatháló mérete (14. táblázat). Ez azzal függ össze, hogy a csoport jelentős része (55%-a) családgyesítés, illetve házasságkötés miatt költözött Magyarországra és ebből adódik a családi-rokoni kapcsolatok nagyobb aránya is a kapcsolathálóikon belül. Ugyanakkor

³⁴ A nyugdíjas státusúak háromnegyedének volt korábban Magyarországra költözött gyermeke.

³⁵ A felmérés idején a nyugdíjasok csoportján belül a honvagy jelentette a legnagyobb arányban (22,6%) említett problémát, de ez is alig nagyobb arány, mint a minta egészénél (20,6%).

az azonos országbeli kapcsolataik aránya valamelyest kisebb, lévén, hogy a házasságkötés több esetben magyarországi partnerrel történt.

Az integrációs tudat, valamint az elégedettség előbbiekben említett dimenziói nem mutatnak szoros összefüggést sem a kapcsolatháló méretével, sem annak összetételével, bár azok körében, akik úgy ítélték meg, hogy még nem sikerült beilleszkedniük, valamelyest kisebb az átlagos hálóméret (4,2), mint azok esetében, aki – megítélésük szerint – könnyen beilleszkedtek (4,86).³⁶

Összegzés

Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált bevándorló csoport sem a gazdasági aktivitás, sem a foglalkozás-szerkezet tekintetében nem került marginális helyzetbe a magyarországi munkaerő-piacon. Ebben az életkor és iskolai végzettség szerinti összetételükben is tükröződő humán tőkéjük, valamint a kapcsolati tőkéjük mellett az a szimbolikus tőke is szerepet játszott, amellyel a fogadó népességgel azonos anyanyelv és nemzetiség következtében rendelkeztek.

Másfelől azonban a gazdasági aktivitási státusok közötti elmozdulásokat, valamint egyéni szinten jelentős foglalkozási mobilitást is eredményezett a migráció. Leginkább a migráció előtt vezető, értelmiségi foglalkozásúak őrizték meg korábbi pozíciójukat és találtak a végzettségüknek megfelelő munkát Magyarországon. A diploma nélküli szellemi foglalkozásúak körében mind a munkaerőpiacról való kiszorulás, mind az alacsonyabb foglalkozási státuszba kerülés gyakoribb volt. A korábbi szakmunkások közül – bár zömében elhelyezkedtek – ugyancsak többen váltak betanított- ill. segédmunkássá. Megjegyzendő, hogy a családegyesítésekben megnyilvánuló szekunder migráció következtében³⁷ a minta közel egynegyedét nyugdíjasok alkották, és az ő esetükben munkaerő-piaci beilleszkedésről nem beszélhetünk.

Az eredmények arra is rávilágítanak, hogy bár a munkahelykeresés során működnek a szolidaritási hálók az azonos országból érkezett bevándorlók közt, a származás alapján szerveződő munkaközösségek, illetve vállalkozások kevésbé fordulnak elő.

Láthattuk, hogy a bevándorlók átlagosan nagyobb méretű kapcsolathálóval rendelkeznek, mint a fogadó népesség, ami a migráció kapcsolati erőforrásokat mobilizáló hatásának, illetve kapcsolati tőke szempontjából eleve szelektív voltának tulajdonítható. A hálók összetétele alapján arra lehet következtetni,

³⁶ Viszont összefüggést mutat a kapcsolatháló-méret az egészségi állapottal, illetve a baráti kapcsolatokkal való elégedettségekkel.

³⁷ A migrációs motivációik, valamint korábban áttelepedett családtagok alapján elmondható, hogy a szekunder migráció alanyait elsősorban a korábban áttelepedett gyermekeik után költöző nyugdíjas szülők jelentik.

hogy a bevándorló csoport az ún. tradicionális szolidaritás segítségével integrálódott. Az idősebb és alacsonyabb iskolai végzettségű személyeknél a családi-rokoni kötelek, a fiatalabbaknál és a magasabb iskolai végzettségűeknél a baráti kapcsolatok jelentik a domináns integrációs csatornát. Míg az előbbieknél zömében ugyancsak bevándorló személyeket jelentenek, az utóbbiak közt már a fogadó társadalom tagjai vannak többségben.

Az integrációs tudat és az elégedettség vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy a munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége rányomja bélyegét a pszichológiai adaptáció ezen elemeire is. Ugyanakkor a szubjektív mutatók alapján a nyugdíjasok jelentik a legsikeresebben beilleszkedett csoportot.

A fenti eredmények értelmezése során figyelembe kell venni, hogy ezek egy pillanatképet rögzítenek a bevándorló státusz megszerzését követő évben jellemző állapotról, azonban a migráció utáni beilleszkedés egy folyamat, amelynek a vizsgált alanyok egy része még az elején tart.

BIBLIOGRÁFIA

- Angelusz R. – Tardos R.* (1991): A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. In: Hálózatok, stílusok, struktúrák. ELTE Szociológiai Intézete és MKI, Budapest, 55–73.
- Angelusz R. – Tardos R.* (1998): A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Társadalmi Riport 1998 (szerk. Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy.), 237–256.
- Bonacich E.* (1973): A Theory of Middleman Minorities. In: *American Sociological Review* 38:583-594.
- Brubaker, R.* (1998): Migrations of ethnic unmixing in the „New Europe”. In: *International Migration Review*, Vol 32. No. 4: 1047–1065.
- Fassmann, H. – Münz, R.* (1995): European East-West Migration, 1945-1992. In: *The Cambridge Survey of World Migration* (ed. Cohen, Robin), Cambridge University Press: 470–480.
- Giorgi, L. et al.* (1992): The Internal logic and contradictions of migration control: an excursion into theory and practice in relation to East-West migration. In: *Innovation*, Vol. 5. No. 3 : 25–37.
- Gordon, M.* (1964): *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Gödri I.* (2004): A bevándorlás okai, motivációs háttere. In: *Bevándorlás és beilleszkedés*. NKI Kutatási Jelentés (előkészületben).
- Granovetter, M.* (1994): A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In: *Tőkefajták* (szerk. Lengyel Gy. – Szántó Z.), Aula, Budapest.
- Gurak, T. D. – Caces F.* (1992): Migration Networks and the Shaping of Migration System. In M. Kritz et al (eds.): *International Migration System*, Clarendon Press, Oxford, 150–176.

- Kyntaja, E.* (1999): Coming Home? Identities in Transition: Patterns of Ethnic Migration from the former Soviet Union to Finland. Paper presented at the Conference: "Ten Years After – 1989–1999, A First Balance. Memorial Conference on eastern and central Europe's Road into the New World", Budapest.
- Light, I.* (1984): Immigrant and Ethnic Enterprise in North America. In: *Ethnic and Racial Studies* 7: 195–216.
- Lin, N.* (1988): Társadalmi erőforrások és instrumentális cselekvés. In: *Szociológiai Figyelő* 1988/3, Budapest, 79–92.
- Marsden, P.V.* (1991): Az amerikaiak fontos beszélgetési hálózatai. In: *Társadalmak rejtett hálózata* (szerk. Angelusz R. – Tradós R.), Budapest, MKI, 353–370.
- Okólski, M.* (1998): Regional Dimension of International Migration in Central and Eastern Europe. In: *Genus* 44 (1–2) : 11–36
- Park, R.* (1928): Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology* 33: 881–893.
- Portes, A. – Zhou, M.* (1993): The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants among Post-1965 Immigrant Youth. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530: 74–98.
- Portes, A. – Sensenbrenner, J.* (1998): Beágyazottság és bevándorlás: megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmi meghatározóiról. In: *Tőkefajták* (szerk. Lengyel Gy. – Szántó Z.), Aula, Budapest.
- Schmitter Heisler, B.* (1992): The Future of immigrant Incorporation: Which Models? Which Concepts? In: *International Migration Review*. Vol. 26. No. 2 : 623–645.
- Schmitter Heisler, B.* (2000): The Sociology of Immigration. From Assimilation to Segmented Integration, from the American Experience to the Global Arena. In: *Migration Theory. Talking across Disciplines* (ed. by C. B. Brettell, J. F. Hollifield), Routledge, New York and London.
- Steinberg, S.* (1994): Az etnikum mítosza. Fajok, etnikumok és osztályok Amerikában. Cserépfalvi Alapítvány kiadása.
- Tilly, Ch.* (2001): Áthelyeződött hálózatok. In: *A migráció szociológiája* (szerk. Sik E.), Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
- Turner, J. H. – Bonacich, E.* (2001): A közvetítő kisebbségek összefoglaló elmélete felé. In: *A migráció szociológiája* (szerk. Sik E.), Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
- Utasi Á.* (2002): A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás, Új Mandátum, Budapest.
- Wilson, K. – Portes, A.* (1980): Immigrant Enclaves: An Analysis of the Labor Market Experience of Cubans in Miami. In: *American Journal of Sociology* 86 : 296–319.
- Zhou, M.* (1997): Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation In: *International Migration Review*. Vol. 31 No. 4 : 975–1008.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Integráció

**INTEGRATION OF THE IMMIGRANTS FROM NEIGHBOURING
COUNTRIES INTO HUNGARY**

Summary

The paper analyses the economic and social integration of immigrants coming to Hungary from neighbouring countries and examines some elements of their psychological adaptation.

It can be proved on the basis of the analysis that the examined social group did not get into a marginal position on the labour market of the receiving country. Besides their human resources (their age structure and educational status) and social relations their symbolic capital was the main factor in this process of integration since they have the same mother tongue and nationality as the receiving population. At the same time migration caused changes in their economic activity, and on an individual level, generated a significant mobility in their occupational status. First of all most of those who had held a leading post or had been intellectuals were able to maintain their former position and found a job in accordance with their qualifications in Hungary. The analysis also shows the success of integration into the labour market within different socio-demographic groups. Moreover, it demonstrates that – though the networks of solidarity among immigrants coming from the same country work in the course of job-seeking – there are few enterprises organised by ethnic origin.

Regarding social integration, the paper examines the size and composition of the networks of immigrants with special respect to the relations of those who came from the same country. In sum, it can be established that the immigrants' networks of social relations are a bit larger than those of the receiving population. (That can be attributed to the impact of migration mobilising relations and to its originally selective nature with respect to social relations.) The composition of the networks leads us to conclude that immigrants were able to integrate by the help of so-called traditional solidarity. In the case of older people and persons of a lower educational level family relations offer the dominant way of integration, while among younger people and persons of a higher educational level ties of friendship serve the same purpose. While the majority of the former group also consists of immigrants, that of the latter comes from the receiving population.

Examining their own perception of integration and satisfaction we can establish that the success of integration into the labour market determines these components of psychological adaptation. At the same time pensioners seem to be the most successfully integrating social group on the basis of these subjective variables.